

נפרצו עליה. יש מפרשים 'נפרצו' ממקום חיבורם בקנה, או שנשרו לגמרי או נדלדלו (ערא"ש). ויש מפרשים שנסדקו ונחלקו רוב עלי הערבה (עפ"י כסף משנה. ונקטו הפוסקים בשניהם לפסול).

דף לד

ערבה קנה שלה אדום ועלה שלה משוך ופיה חלק. צפצפה קנה שלה לבן ועלה שלה עגול ופיה דומה למגל... האחרונים פירשו (כן נקטו בפירוש דברי התוס') שלערבה צריך שיהיו שלשת הסימנים יחד, אלא שאם הקנה שלה אדום והעלה משוך, אעפ"י שאין פיה חלק רק דומה למגל – כשרה, שזהו מין ערבה אחרת מסויים, 'חילפא גילא' – כדלקמן. אבל אם פיה דומה למסר – הרי זו צפצפה ולא ערבה, אפילו אם קנה שלה אדום ועלה שלה משוך (עפ"י מהר"ם, ב"ח א"ר ופרי מגדים תרמו). ובבכורי יעקב כתב שאין מצוי סימן אחד בלא חברו.

בתוספתא (ב) מובא סימן אחד לצפצפה; שעלה שלה כמסר. ובערבה נתנו (לגרסתנו) שני סימני הכשר – אדום וארוך, ושני סימני פסול – לבן ועגול. ומשמע כדברי האחרונים שהדומה למסר פסולה בכל אופן, שזהו צפצפה. ואולם אם יש לה סימני ערבה ואין עליה כמסר – כשרה (ע' שבת הלוי ח"ח קמט), אלא לפי שאין מצוי מקצת מהסימנים [מלבד חילפא גילא] לכך נקטה הברייתא שלשת סימני הערבה והצפצפה ביחד, וכ"מ ברמב"ם ז,ד.

(ע"ב) רבי עקיבא אומר: כשם שלולב אחד ואתרוג אחד כך הדס אחד וערבה אחת. ומכל מקום משום הידור מצוה צריך שלשה אף לרבי עקיבא (ר"ן בשם רמב"ן). וזהו שאמר רבי ישמעאל אפילו שנים קטומים ואחד אינו קטום, שאף לאחר שחזר בו נקט שלשה הדסים, כי מצוה בשלשה (עפ"י תורי"ד).

אמר שמואל הלכה כרבי טרפון – ששלשתם קטומים כשרים. ואף על פי שלמעלה סתמה המשנה נקטם ראשו פסול – אין הלכה כאותה משנה אלא כשמואל שפסק כרבי טרפון (עפ"י רי"ף ורא"ש). ויש אומרים ש'נקטם' לחוד ו'קטומים' לחוד; נקטם היינו ראש העץ של הבד, ו'קטומים' היינו הפאות (– הענפים) היוצאים מהבד המרכזי (עפ"י ראב"ד). והמאירי פירש 'נקטם' בעלים שבראשו. ע"ע בסיכומים.

דאמר להו שמואל להנהו דמזבני אסא, אשוו וזבינו ואי לא דרישנא לכו כרבי טרפון. פירשו בתוס' שלכך נמנע מלדרוש אף על פי שנקט הלכה כרבי טרפון – משום הידור מצוה. ומצינו בכמה מקומות בדומה לזה, שהורה שמואל להחמיר יותר מן הדין, וכגון לעיל לב: לענין שיעור ארבעת המינים. וע"ע כיו"ב בספר לקוטי הלכות נדה כה.. ושם בע"ב בהוראת שמואל לרב יהודה להחמיר מפני שאין הכל בקיאים. וכן מצינו שהחמיר על עצמו בדבר שנקט בו התר. ע"ע: ביצה כט. כתובות יד. כב. פסחים ק. (לפרשב"ם), שו"ת הרא"ש לא, (ושם כב,ח); תוס' שבת קמג. (ד"ה שמואל), ובמובא ביוסף דעת בכורות נה:

תלתא קטומי שכיחי חד ולא קטום לא שכיח. יש מפרשים שבמקומו של שמואל לא היו גדלים הדסים והצטרכו להביאם ממרחק ומתייבש ראשו ומתוך שהוא רך נקטם (עפ"י רמב"ן). וי"א שמדובר כאן על קטימת הפאות והבדים הקטנים העולים מן הענף, שרחוק למצוא ענף הדס שלא יצאו בו פאות ובדים מצדדיו (עפ"י ר"ן).

ויש מי שפירש: בטורח אתה מוצא שיגיע העבות עד ראשו, שלכך היו קוטמים אותם עד מקום העבות
שיהא בראש ההדס, כי שם עיקר המצוה (עפ"י תורי"ד).
ואולם להלכה כתבו פוסקים ש'עבות' כשר אף כשהוא למטה (עפ"י טור ורמ"א תרמו,ו).

*

רמזי ערבה

כידוע ממדרשי רז"ל ומשאר ספרים הקדושים, הערבה מסמלת את האנשים שאינם עושים
פירות, ואין בהם לא טעם ולא ריח. עוד אמרו שהערבה דומה לשפתיים ורומזת על ענין
התפילה. ולכך ב'יום ערבה', הוא יום 'הושענא רבה' שעיקר עניינו הוא התפילה והתחינה
לישועה [יום אושפיזא דדוד מלכא שאמר ואני תפלה], ביום זה מניחים ישראל את האתרוג
והלולב ונוטלים בידם את הערבה, כאומרים: אין בנו טעם תורה ולא ריח מצוות ומעשים טובים.
כולנו דומים לערבה זו. ומה יש לנו – פה להתפלל.

שככל שהרגשת החסרון גדולה בנפש האדם, כך בקשתו להשלמה ולישועה חזקה יותר, והיא
בחינת תפילה לעני העולה על כל התפילות. ואז נענית תפילתו מן השמים, כמו שנאמר קרוב ה'
לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע.

היכן נרמז דבר זה בגמרא? – 'ערבי נחל' – הגדלות על הנחל. פרט לצפצפה הגדלה בין ההרים.
תפילת האדם ע"ב והמקובלת כאשר נמצא במקום נמוך ('נחל'), ולא כשהוא מתנשא ומתגאה
(הרים), כי אז תפילתו אינה ממעמקי לבו אלא מן השפה ולחוץ, כצפצוף בעלמא.
עוד אמרו: אינה דומה תפילת האדם שפיו נקי לתפילת מי שפגם את פיו בדיבורים אסורים
ובביטוי שפתיים שהרי 'אין קטגור נעשה סגור'. גם דבר זה נרמז במה שאמרו 'אי זהו ערבה...
ופיה חלק' – ואינו עשוי פגימות פגימות (עפ"י ספרי ר' צדוק הכהן; שפת אמת סוכות; ספר התודעה ד).

*

'יש לשים לב ולהתבונן איך המדקדקים מצוות נוטלים את הלולב, באיזו מין זהירות יוצאת
מהכלל הם אוחזים ומשגיחים היטב על ארבעת המינים כאילו היה זה מטמון יקר. ברור הוא
הדבר כי הזהירות איננה כלל וכלל בשביל חשש של הפסד ממון, אלא ישראל קדושים הם
ומרגישים חבה עמוקה לארבעת המינים אשר על ידיהם הם מקיימים את מצות ד'.
ואם כן על אחת כמה וכמה שחייב האדם ליתן אל לבו להוקיר את זולתו ולחבבו, ולהזהר
בכבודו של כל אחד ואחד פי כמה וכמה ממה שהוא זהיר באתרוג, כי הרי עם האתרוג אין
מקיימים מצוה דאורייתא כי אם זמן מועט, משא"כ המצוות שבין אדם לחברו הרי אין שיעור
ואין מספר לכל המצוות הרבות שיש בין איש לרעהו.

(מתוך רשימות הגרש"ז אויערבך. מובא בהליכות שלמה פרק י הערה 133)

- יש אומרים שלמסקנא אין דיחוי במצוות אפילו בנראה ונדחה (כן כתבו הפוסקים עפ"י הרמב"ם. וכ"מ דעת הטור והשו"ע. ע' מג"א תקפו סק"ו; בית הלוי ח"ב טו), אם משום שבידו לתקן [ואפילו ביו"ט יש אופנים שמותר למעט כנ"ל] (עפ"י כס"מ ח,ה וב"י; פני יהושע; בית הלוי שם), אם משום שהוא ספק דרבנן (כי עיקר הדיחוי במצוות מדרבנן – עפ"י ב"ח סוס"י תרמו [וע' לעיל]). או מפני שמדאורייתא בידו לתקן – עפ"י רעק"א שם). או משום שלהלכה אין לחלק בין דחוי מעיקרא לנראה ונדחה (עפ"י בהגר"א). ואולם כמה אחרונים (פר"ח כו"פ ותבו"ש ביו"ד כח) נוקטים להלכה שהדבר בספק.
- ב. נחלקו הדעות (עריטב"א כאן ובע"ז מז; מהרש"א ומהר"ם שם; מג"א תקפו סק"ו) האם שייכת תורת 'דחוי' בדבר שאינו אסור אלא לכתחילה, כלפי הדין שלכתחילה. [ואולם לענין הידור מצוה מבואר ברמב"ן ובר"ן כאן שאין שייך דין דיחוי כל שהמצוה כשרה, כגון בקטימת הדס שכשר אלא שאינו מהודר].
- ג. גם במצוות דרבנן יש לחוש שמא יש דיחוי, הלכך אין מדליקים נר חנוכה בנרות של עבודה זרה שביטולה (עפ"י ראבי"ה א"נא. וע' לבוש ובהגר"א יו"ד קלט, יג; לבוש וא"ר או"ח תרעג).

דפים לג – לד

סו. א. אלו הם ערבי נחל שאמרה תורה?

ב. אלו הן הערבות הפסולות והכשרות?

- א. ערבי נחל – הגדלים על הנחל. דבר אחר: שעלה שלה משוך כנחל. ובברייתא אחרת ריבו מערבי ערבה של בעל (קרקע המושקית ממטר השמים בלבד) ושל הרים. וכן סתמה משנתנו, 'של בעל כשרה'. אבא שאול דרש מ'ערבי' – אחת ללולב ואחת למקדש. ותנאים אחרים דרשו ליטול שתי ערבות. וכתבו התוס' שמא לדבריהם אין לרבות של בעל ושל הרים, ולפי"ז יש לזוהר שלא ליטול ערבה ללולב אלא הגדילה על הנחל (ומשמע מהתוס' לחוש בדבר אף בדיעבד. דרכי משה תרמו. וגדר 'נחל' – שהמים זורמים בו. כ"מ בר"ן). וכ"כ הטור בשם 'רוב המפרשים' שלכתחילה צריך לחזור אחר הגדלה על המים (וער"ן זמשמע לי... אין לחוש הרבה למה שחוששין בעלי התוס' ז"ל בשל בעל ושל הרים).
- ואולם הרמב"ם הרא"ש וטשו"ע נקטו להכשיר [אפילו לכתחילה] את הגדלה במדבר ובהרים [ו'ערבי נחל' היינו אותו המין שרגיל בנחל]. וכן משמע מדברי הט"ז שאף לכתחילה אין צריך לדקדק ליטול של נחל דוקא (מובא במשנ"ב תרמו סק"ג).
- ערבה כשרה, ולא צפצפה הגדילה בין ההרים. ונתנו בהם סימנים; הערבה קנה שלה אדום ועלה שלה משוך ופיה חלק. צפצפה קנה שלה לבן ועלה עגול ופיה דומה למגל / למסר. אמנם יש מיני ערבות ('חילפה גילא') שעלָה דומה למגל – (תלמים דקים מאד. פוסקים. ורש"י כתב שהפגימות נוטות לכיוון אחד) וכשרה.

כתבו הפוסקים (עב"ח לבוש ופמ"ג תרמו) שצריך שיהיו שלשת הסימנים הללו כדי להכשיר, ואולם אם פיה דומה למגל כשרה כשיש לה שני הסימנים האחרים כאמור, אבל כמסר – (בליטות גדולות ישרות. ערש"י וש"פ) אפילו קנה שלה אדום ועלה שלה משוך פסולה. ובבכורי יעקב כתב שאין מצוי סימן אחד בלא חברו (מובא במשנ"ב ר"ס תרמו).

היה הקנה אדום והעלה משוך, ועליה העליונים דומים למגל והתחתונים דומים למסר – נראה להכשירה, כי הצפצפה כל עליה כמסר ואילו זו שיש בה שני סימני הערבה, מסתבר שאינה צפצפה, ובפרט אם גדלה על הנחל שזהו סניף נוסף להכשיר. ואולם מצוה לכתחילה להדר אחר ערבה שיש בה כל שלשת הסימנים, בפרט בערבות שבחו"ל (עפ"י שבט הלוי ח"ח קמט).

אם עלה שלה אדום כשרה אפילו בעודו ירוק (ב"י וש"פ).

ב. ערבה גזולה ויבשה (- כשכלה הירקות. פרי מגדים א"א תרמוז) - פסולה. של אשרה ושל עיר הנדחת - פסולה. נקטם ראשה (ע"ע להלן), נפרצו עליה (וכן שנשרו רוב עליה. פוסקים) - פסולה. ערבה כמושה, ושנשרו מקצת עליה - כשרה.

א. משמע שלכתחילה אין כדאי ליקח אותה שנשרו מקצת עליה (מגן אברהם). ואליה-רבה מכשיר אף לכתחילה. אכן כיון שערבות מצויות טוב להדר לכתחילה גם בזה (משנ"ב תרמוז סק"א). לפי דיוק המג"א נראה שהוא הדין לכמושה, לכתחילה לא יקח אותה. וכן מסתבר. ואולם הא"ר כתב שלשון 'כשר' לכתחילה משמע, ולפי"ז הוא הדין כמושה כשרה לכתחילה [ויש שאין מחליפים הכמושות בלחות, ויתכן שאף להמג"א יש לחלק בין הידור שבתחילת הלוקחה ובין החלפת הקיימות. ובמשנ"ב (תרסד סק"ח) כתב שמשום הידור מצוה טוב שלא יהיו כמושים, כשם שהיו מניחים מערב שבת את הערבות שבמקדש בגיגיות שלא כמושו].

ב. 'רוב' ומיעוט; החזון-איש (קמו) נוטה לומר שאין משערים במספר העלים אלא בקנה הערבה, אם נשרו העלים ברוב שיעורו או במיעוטו [ואין שני השיעורים זהים שהרי המרחק בין עלה לעלה משתנה לאורך הערבה]. המדידה נעשית משורש העלה ולא מכנגד ראשו [בניגוד להדס שי"ל שהחישוב נעשה מהקצה העליון של העלה, כי שם העלים חופים את הקנה]. ויש מי שנראה מדבריו לחלק בין ערבה להדס בענין זה, שבערבה שאין בה 'עבות', הקובע הוא רוב ומיעוט במספר העלים (ע' שלום יהודה מז. וכתבו למעשה לחוש לרוב עלים וגם רוב קנה. עפ"י ספר ארבעת המינים).

ג. נשרו רוב עליה, לדעת הריטב"א פסולה משום שאין שמה עליה. ועל כן נקט לפסלה בכל הימים. וכן העתיקו להלכה הגר"ז והחיי-אדם. ויש סוברים שהטעם הוא משום חסרון 'הדר' ומכשירים בשאר הימים (ע' משנ"ב תרמוז סק"י ובשעה"צ יא).

ד. ערבה שיש בעליה נקבים רבים, כפי שמצוי הדבר בשנה גשומה - כשרה ('ארחות חיים' האחרון). ואפילו נחסרו חלקים ניכרים מהעלים, כל שרוב העלה קיים - כשרה. נחסר רוב כל עלה ועלה מרוב הערבה - פסולה (עפ"י מהרש"ם, מובא בארבעת המינים).

ה. נטילת ענף של ערבה שיוצאים ממנו בדים ומהם עלים, ואין העלים יוצאים מהענף עצמו - כשר. 'כל זה נראה לעניות דעתי פשוט. ויצרף אתי עוד רב מובהק בקי בהלכה, ורק אז אסכים למה שכתבתי בעניי' (עפ"י שבט הלוי ח"ז סא. השאלה היתה מדרום אפריקה שהאביב מתחיל שם בפרוס ההג ובדי הערבות צעירים וקטנים. וכתב שעדיף לגזום האילן בתקופה הקודמת לחג כדי שילבלב במהרה ויהיו בדיו די גדולים לצורך המצוה). וע' מנהגי מהרי"ל דיני לולב. וצ"ע.

דף לר

סז. א. כמה הדסים וכמה ערבות נוטלים למצוה?

ב. מה דינם של הדסים וערבות קטומים?

ג. האם ארבעת המינים מעכבים אלו את אלו?

א. רבי ישמעאל אומר: שלשה הדסים (ענף עץ עבת) ושתי ערבות (וערבי נחל). אמר ביראה א"ר אמי: חזר בו רבי ישמעאל והכשיר בהדס אחד וערבה אחת, וכשיטת רבי עקיבא. ומשמע שלרבי טרפון צריך שלשה הדסים [ושתי ערבות].

וכן נקטו הפוסקים (עפ"י תוס' רמב"ם רא"ש ור"ן). ויש נוקטים כרבי עקיבא, אך אף לשיטתו,

משום הידור מצוה צריך שלשה שלפחות אחד מהם אינו קטום (עפ"י רמב"ן).
וכתבו הפוסקים שאם אין די הדסים כשרים, נוטל אחד. בתשובת דבר שמואל כתב שיטול
בלא ברכה. אכן בפרי מגדים ובישועות יעקב משמע שיוכל לברך. ואולם אם נקטם ראשו
נראה שאין לברך, עכ"פ לא ביום הראשון (עפ"י משנ"ב תרנא סק"ה ובשעה"צ).
ואם משיג אצל אחרים – יקח משל אחרים. ובבכורי יעקב מצדד שאין צריך. ונראה לי שאין
להקל בזה כי אם בשאר הימים ולא ביום הראשון (שם).

ב. המשנה סתמה שהדס וערבה שנקטמו ראשם – פסולים. רבי טרפון מכשיר בקטומים. אמר רב יהודה אמר
שמואל: הלכה כרבי טרפון. ואולם מבואר בגמרא ששמואל נמנע מלדרוש כן ברבים (משום הידור מצוה.
תוס').

א. להלכה נחלקו בדבר הראשונים (ערמב"ם וראב"ד ח). ובשו"ע הביא לענין הדס את הדעה
המכשירה (היא דעת הר"ף הרמב"ם והרא"ש) בסתם, 'ויש פוסלים' (תרמו, א י). ולענין ערבה (תרמו, ב)
נקט לעיקר לפסול, 'והרמב"ם מכשיר'. והרמ"א כתב בהדס שטוב להחמיר במקום שאפשר
באחר [אבל כשא"א מותר לברך עליו. שו"ע הגר"ז].

ומדובר בקטימת העץ, אבל קטימת העלים העליונים אינה פוסלת (ראב"ד; רמ"א תרמו, י. ומשמע
שלדעה זו אפילו ניכרת הקטימה כשר, שהרי הראשונים הקשו מסתירת הסוגיא דעלתה בו תמרה ולא העמידו
כשניכר). והמאירי (לב: לג. ובספרו מגן אבות) פירש משנתנו בקטימת העלים.

ב. יש מפרשים 'קטומים' – מהפאות היוצאות מהבד הראשי (עפ"י הראב"ד הרו"ה ועוד). ולפי זה יש
להדר לכתחילה ליטול בד הדס שאין יוצאים ממנו בדים קטנים (עפ"י המאירי. ובבכורי יעקב כתב
עפ"י הראב"ד ליטול בד גדול עם פאותיו. ואין המנהג כן). ואם יוצאים ממנו פאות, יש אומרים
שלכתחילה אין לקטום אלא אם הם מפסיקים ברוב הקנים, שאותם בדים מבטלים את ה'עבות'
(בכורי יעקב בדעת הר"ן. ובקרבן נתנאל כתב שנהגו שלא להקפיד על הבדים היוצאים). וי"א אף בדים
מועטים ראוי לקטום לכתחילה כדי שיהא 'עבות' (עפ"י שבט הלוי ח"ח קמח). וכל זה כשיוצאים
במקום הקנים ממש ומפסיקים בין עלה לחברו, אבל היוצאים בין קן לקן אין צריך לקטום
(מחצית השקל ר"ס תרמו. ולפי"ז מה שכתב הר"ן שרחוק הוא ענף של הדס שלא יצאו ממנו פאות מצדדיו צ"ל
יוצאים שלא במקום הקנים רחוק למצוא).

ג. ארבעת המינים מעכבים אלו את אלו (ולקחתם – שתהא לקיחה תמה).

א. לדעת בה"ג רי"ף ורמב"ם (ו,ו). עפ"י פירושם בגמרא מנחות כז, א, אם נטלם אחד אחד – יצא. והתוס'
נטו מפירוש זה ולדבריהם אין לברך אלא על בנטילת ארבעתם יחדיו. ונקטו הפוסקים כדעה
ראשונה. אלא שנחלקו באיזה אופן מדובר; –
יש אומרים אפילו אין ברשותו כעת אלא מין אחד ויודע שאח"כ יודמנו לו שאר המינים –
מברך עליו ואח"כ יקח האחרים (עפ"י רמב"ן ור"ן. ופטר בברכתו את השאר. עפ"י ב"י ורמ"א דלא
כארחות חיים).

ואולם רוב הראשונים מצריכים שיהיו לו כל המינים ביחד כשמברך, הגם שנוטלם אחד אחד,
אבל אם אין כולם ברשותו – לא יברך. וכן פסק בשלחן ערוך (תרנא; עפ"י משנ"ב). [ויש לפרש
הטעם כי צריך שיהיו כולם ראויים לנטילה כשנוטל את הראשון, וכיון שצריך 'לכם' ביום
הראשון הרי במצב זה אין לו אפשרות לקיים המצוה. ע' אג"מ או"ח ח"ד סג, ד. ולפי"ז נראה לכאורה
שבשאר הימים מברך גם אם אינם ברשותו אלא יודע שיבואו לידו].

ויש המחמירים יותר ומצריכים שיהיו כולם מונחים לפניו (עפ"י הגר"א בדעת הרמ"א).
 אם סח והפסיק ביניהם – צריך לברך שוב. ויש המצריכים לחזור וליטול שוב גם את מה שנטל מתחילה. וצריך עיון למעשה (עפ"י באור הלכה ושעה"צ תרנא – עפ"י הרמ"א).
 ב. יש אומרים שבשאר הימים יכול לברך על מין אחד בלבד (ר"י מאורלינש, בראבי"ה תרצו, וכן הובא באו"ז לולב שח ובמרדכי תשמ"ט, ובתוס' מנחות כו. [משמע שפסולי היום הראשון, אין ליטלם בראשון מדין שאר הימים כסברת החכ"צ, כפי שתמחו על סברתו האחרונים]). ואין כן דעת התוס' הרא"ש ושאר פוסקים.
 ג. מי שיש לו רק מקצת מהמינים – יטלם בלא ברכה, וכן ינענע בהלל – לזכר בעלמא, בין ביום הראשון בין בשאר הימים (או"ח תרנא, יב. ונקטו אחרונים שכן הדין לכל הקהל, ולא רק השליח-ציבור, ודלא כרש"ל. עפ"י משנ"ב).
 [מתשובת מהרי"ל (קיב-קיג) יש לדייק שאין ליטול אלא ביום טוב שני ובשאר הימים אבל לא בראשון. וי"ל].

סח. אלו אתרוגים פסולים למצוה?

האתרוגים הפסולים ששינו במשנה;
 הגזול, והיבש [רבי יהודה מכשיר ביבש. כנ"ל לא].
 הכמוש – כשר. ואיזהו יבש, שאינו מוציא ליחה כלל (עפ"י רא"ש ראב"ד ור"ן; תשו"ע). יבש מקצתו – אינו פסול. ואם נתייבש בשנים ושלושה מקומות, כתב הפרי-מגדים (תרמח) לפסול משום מנומר כדין חזוית. ובבאור הלכה (שם יב ד"ה בכל שהוא) פקפק בדבר כל שלא רואים שנשתנה מראה האתרוג ע"י היובש.
 יבש בחוטמו, יש אומרים שפסול בכלשהו (ע' בשו"ע שם ובבאה"ל).
 של אשרה ושל עיר הנדחת.
 של ערלה. של תרומה טמאה (בין שהיא ביד כהן בין ביד ישראל. עפ"י שו"ת הרשב"א תשמו).
 ענף היוצא משורש האילן, בחלק שמתחת לפני הקרקע – הרי זה כאילן חדש ומונים לו שנות ערלה. ויש להשגיח על כך כי מצוי הדבר בעץ האתרוג (עפ"י הליכות שלמה י, כד).
 של דמאי – בית שמאי פוסלים ובית הלל מכשירים.
 עלתה חזוית על רובו. נטלה פטמתו. נקלף. נסדק. ניקב וחסר כל שהוא.
 הכושי – פסול. והירוק ככרתי – ר"מ מכשיר ורבי יהודה פוסל.
 אתרוג הקטן משיעורו [ולדעה אחרת, אף הגדול משיעור מסוים], וכפי שיפורט הכל להלן בע"ה.

דף לה

- טז. מה דינם של האתרוגים דלהלן למצוה?
 א. אתרוג האסור בהנאה או באכילה.
 ב. אתרוג של תרומה או של מעשר שני.
 ג. אתרוג של דמאי ושל טבל.
 ד. עלתה בו חזוית.
 ה. ניטלה פיטמתו. ניטל עוקצו.
 ו. נקלף.